

Türkiye’de 1950-Geç 1980’li Yıllar Arası İktisadi Ortam Sanayileşme Davranışı İçinde Mimari Yapı Malzemesi Üretim ve Yaklaşımı

Ece SINMAZ*

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Çiğdem TEKİN**

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Öz

Endüstri 4.0 ile inşaat teknolojileri ve yeni malzeme üretimlerinde önemli değişimler yaşanacaktır. Ulusal sınırlarda inşaat ve yapı malzemesi sektörünün de bu değişimlere uyum sağlayabilmesi uluslararası iş birliği ve rekabet ortamı için gereklidir. Türkiye’nin bu değişimlere katılım sağlayabilmesi, yakın gelecek planlamalarının yapılabilmesi için mevcut yapı malzemesi sektörünün gelişme süreci içindeki yaklaşımının belirlenebilmesi oldukça önemlidir. Yapı malzemesi sektörünün bugünkü yapısının oluşumunda; ülkenin kuruluş tarihi itibarı ile iktisadi rejim, yönetim ve kalkınma hedeflerinin önemli katkısı vardır. Bu süreç ve katkının belirlenebilmesi için bu çalışmada özellikle sanayileşme hızının arttığı planlı kalkınma döneminde yapı malzemesi sektörüne ilişkin; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji konuları kalkınma planları üzerinden içerik analizi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın aralığı; 1950 ile geç 1980’li yıllar arasını kapsamaktadır. Araştırmada doküman analizi; içerik ve tematik analiz uygulanarak kullanılmıştır. Araştırmanın birimleri ilk beş Kalkınma planıdır. Planların içeriğinde yapı malzemelerine ilişkin ağırlıklı olarak; yatırım kararları, mevcut ve gelecek kapasite bilgilerinin yer aldığı gözlenmiştir. Malzemelere ilişkin; teknik yeterlilik, insan gücü, standartlaşma, rekabet edebilirlik, yüksek maliyet, teknoloji seçimi ve uyarlanması, teknoloji üretimi sorunları belirtilmektedir. Düşük teknoloji ve üretim kalitesi belirtilen tüm malzemeler için ifade edilen geliştirilmesi gereken en önemli sorunlardır.

Anahtar Kelimeler

Mimari Yapı malzemesi, Sanayileşme, Kalkınma Planları

* Yüksek Mimar, ecesinmaz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2170-2944

** Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, cigdem.tekin@msgsu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1777-8594

Architectural Building Material Production and Approach within the Economic Environment Industrialization Behaviour in Türkiye Between 1950 - late 1980s

Abstract

Significant changes will be experienced in construction technologies and new material productions by Industry 4.0. Adapting the construction and building materials sector to these changes within the national borders is necessary for international cooperation and a competitive environment. For Türkiye to participate in these changes and the near plans to be done, it is crucial to determine the approach of the current building materials sector in the development process. The economic regime, governance, and development targets of the country since the establishment date have made an essential contribution to the formation of the current structure of the building materials sector. To determine this process and this contribution, investment, production, capacity, quality, standard, technical, and technology issues related to the building materials sector were determined by content analysis through development plans in this study, especially for the planned development period when the speed of industrialization had increased. The range of the study covers the period between 1950 and the late 1980s. In the research, document analysis was used by application of content and thematic analysis. The units of the research are the first five development plans. The content of the plans mainly includes building materials; It has been observed that investment decisions, current and future capacity information are included. Regarding the materials; Problems of technical competence, manpower, standardization, competitiveness, high cost, technology selection and adaptation, and technology production are mentioned. Low technology and production quality are the most important problems that need to be improved for all materials mentioned.

Keywords

Architectural building material, Industrialization, Development plans

Extended Abstract

With Industry 4.0, significant transformations are expected in construction technologies and the production of new materials. For the construction and building materials sector within national borders to adapt to these changes, alignment with international cooperation and competitiveness is essential. For Türkiye to effectively participate in these transformations and to make near-future plans, it is crucial to understand the current approach within the development trajectory of the building materials sector. The current structure of the building materials industry has been significantly shaped by the country's economic regime, governance, and development goals since its founding.

The aim of this study is to define the approach and technological scale of the building materials sector within the context of the Early Republican period and the years leading up to 1980. This study provides important insights into identifying the current identities of both producers and consumers. In this

way, it will be possible to plan how to take gradual steps in construction technology and new material production in the near future.

In this study, the research timeframe is defined as 1923 to 1980. The founding year of the Republic was chosen as the starting point, while the end point does not extend to the present day. The main reasons for this are the shift to a neoliberal economic regime and the transition to a post-Fordist production system after 1980. Therefore, the year 1980 is considered a boundary, as it allows for a more accurate observation of the changes that occurred.

To determine the approach and technology of the building materials industry, an analytical study has been conducted based on the first five national development plans, using various criteria. The development plans, in terms of content, provide valuable insights into both investment decisions made according to the needs of the period and the strategic directions and approaches underlying those decisions in relevant sectors. As a result, the first five development plans have been selected for examination, as they offer the necessary context to evaluate the approach and technological development of the building materials industry.

In order to identify this process and its contributions, this study focuses on the planned development period, during which industrialization accelerated, and aims to examine investment, production, capacity, quality, standards, technical issues, and technology related to the building materials sector through content analysis of the development plans. Document analysis, using both content and thematic analysis methods, has been employed in the research. The units of analysis for this study are the first five national development plans.

A preliminary reading was conducted for all of these plans. This reading allowed for a review of all topics related to the building materials industry, construction, and housing, which are part of the industrialization process and production areas, and their interaction. Concepts associated with these main themes, such as technical issues, technology, capacity, investment, quality, standards, specifications, laws, research and development, patents, licenses, and know-how, were also expanded upon. After this expanded examination, various themes were identified. Based on these themes, the first five national development plans were analyzed through content analysis.

The construction sector, since its establishment in 1923, has not had an environment conducive to design, production, and scientific development that could foster systematic progress. Instead, it has been involved in unplanned urban development activities that demand urgent solutions. It has predominantly exhibited a tendency toward expansion rather than development.

The persistent housing shortage problem, always on the country's agenda, has been addressed not with long-term strategies but through short-term

solutions. Concepts such as affordable housing, social housing, and public housing have led to a production approach based on low technology, cheap materials, and low costs. This approach has quickly revealed its consequences, especially through natural disasters like earthquakes and unhealthy living conditions. With the Third Development Plan, in order to solve the problems created by these short-term housing solutions, the “demolish-and-rebuild” approach came into focus, and this practice has since become entrenched in construction production to this day.

These approaches have led the construction sector to continuously produce buildings within the orbit of the same materials. Producers have felt no need to develop new technologies, new materials, or new systems, and no environment fostering such demand has emerged.

In the first five development plans examined, building materials were included as a distinct section under their specific names; however, from the Sixth Development Plan onward, no dedicated section on materials has been included. The content of these earlier sections primarily focused on investment decisions, current and projected capacity data. Indirectly, issues such as technical competence, human resources, standardization, competitiveness, high costs, technology selection and adaptation, and problems related to technology production were also addressed.

The content of the plans predominantly includes investment decisions, as well as current and future capacity information related to building materials. Regarding materials, issues such as technical competence, human resources, standardization, competitiveness, high costs, technology selection and adaptation, and technology production problems are mentioned.

No approach regarding the development of new materials has been observed in the development plans. Instead, efforts were made to increase the number of factories for the same materials in order to achieve sufficient capacity. Issues such as product quality, production capacity, product inspection, standards and compliance, production technology, efficiency, capacity, cost, technical staff, and technology selection are identified as challenges for the materials at different scales.

Low technology and production quality are highlighted as significant issues that need improvement for all the materials mentioned. It is noted that products do not meet certain standards, and they are not competitive in foreign markets. The low quality of products also lowers the construction quality in the domestic market. As a result, the amount of short lifespan buildings is increasing. Therefore, the development of durable materials and systems is essential.

country. The number of factories is increased with the existing technology. The development of new technologies for new factories is generally not considered. On the producer's side, problems such as the lack of units for technology monitoring and new technology development, as well as the absence of qualified human resources to carry out such tasks, are also highlighted.

Giriş

1923-50 yılları arasında sanayileşme amaçlı çabalar içinde özellikle I. İktisat Kongresi ve Birinci Beş yıllık sanayi planı önemli temellerin atılmasını sağlamıştır. Ancak, sanayileşme gerçek anlamda kentleşme hızı ve özel sektörün daha çok katılımı ile 1950'li yıllardan sonra gelişme kaydetmiştir. Sanayileşme çabaları içinde Birinci ve İkinci beş yıllık sanayi planlarında öncelikle temel ihtiyaçların yerel kaynaklar ile karşılanabilmesi amacı ile yatırımlar yapılmıştır. Bu yatırımlar dahilinde inşaat/yapı malzemesi üretimi yer almasa da savaşın sonuçları, ulaşım ve Başkent'in ihtiyaçları dahilinde hızlı çözüme ihtiyaç duyulan imar faaliyetleri söz konusu olmuştur. Bu faaliyetler yerel koşullar içinde yapı malzeme üretimine ağırlık verilmesini gerektirmeye başlamıştır.

Dönem koşulları içinde sanayileşme çabası içinde faaliyet alanı ne olursa olsun her tür sanayi tesisi kurulduğu kentin, bölgenin gelişiminde ve değişiminde önemli etkilere sahip olmuştur. Öncelikli olarak ihtiyaçların karşılanması ve ekonomik kalkınma amaçlanmış olsa da sanayi tesislerinin ihtiyaç duyduğu yerleşke, yarattığı istihdam ve konut ihtiyacı sanayileşmekte olan her bölgede mimari değişimler ile yeni yapı türlerinin oluşmasına ve yapı malzemesi ihtiyacının artmasına neden olmuştur.

Böylece “*modern Türkiye'nin en önemli kurucu öğelerinden*” biri olan sanayileşme, mekanı ve sosyal ortamı dönüştürüp farklılaştırmaya başlamıştır (Kahraman, 2004: 15).

Sanayileşme, bu dönemde devlet aracılığıyla yürütülmüş, paralelinde planlanmamış konut üretimi ve kentleşmeyi tetiklemiştir. Bu sebeple, “sanayileşme” mimarlık gündeminin en ciddi konuları arasında yer almıştır. Sey 1930-1940 arasında; Cumhuriyet Türkiye'sinde mimarlık etkinliklerinin ve yapı üretimini çok yoğun olduğu yıllar olarak tarif etmiştir (Sey, 1998).

Sanayileşme faaliyetlerinin gerektirdiği imar faaliyetlerinin çözümü için gerekli olan yapı malzemesi ihtiyaçları yeni yapılanmakta olan ülke koşulları içinde karşılanabilecek kapasite ve nitelikte değildir. Zaten Geç Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e aktarılan yapı malzemesi endüstrisinin özellikleri, inşaat faaliyetlerinin yapılmasına imkân verebilecek durumda olmamıştır. Gerçekleşen sınırlı sayıdaki üretimler ihtiyacın sadece üçte birini karşılayacak; tuğla, çimento ve kereste gibi fabrikalarla sınırlı olmuştur. Bu nedenle, mimari üretimdeki yapı malzemesinin neredeyse tamamı ithalat ile karşılanmaya çalışılmıştır (Batur, 1998: 210).

Sanayi yerleşkelerinin inşası dışında en önemli konu Başkent Ankara'nın kurumsallaşmasının sağlanabilmesi için ağırlıklı olarak kamuya ait yapıların hızlı ve kurumsallığa yakışır şekilde yapılabilmesidir. *"Dolayısıyla, yapı malzemesi endüstrisinin en büyük müşterisi devlettir ve ülkeye davet edilen yabancı mimarların kısmen ve/veya tamamen betonarme sistemde inşa ettiği modern üsluptaki yapılar, 1927 öncesi dönemdeki büyük ölçüde kâgır ve Osmanlı üslubunda inşa edilmiş yapı üretim etkinliğinden farklılaşmaktadır."* (Özgüven& Cantürk, 2019: 508).

Bu dönemde, doğası gereği, görsel modernlik kültürünün merkezi unsurlarından biri olarak öne çıkan mimari (Bozdoğan, 2002) betonarme yapım teknikleri ile özdeşleştirilmiştir. Bu yaklaşım içinde sadece tekil yapılar değil o dönem yeni yapılan yol, köprü gibi her ölçekteki yapı üretimi tamamen çimentoya ihtiyaç duyulan bir sisteme bağımlıdır. Çimento ile birlikte artan betonarme yapım tekniği ülkenin her yerinde *"kentlerin çağdaş ve modern bir mimariye sahip olabileceği düşüncesi"* (Anonim, 1934) ile yayılmaya başlamıştır. Bu durum dönemin mimarlık dergisinde; *"Bugün, beton inşaat devridir."* şeklinde haber ile yer bulmuştur (Selah, 1934: 510).

Diğer taraftan Avrupa'da gelişen ve değişen mimari biçimlenme etkilerini Türkiye'de yabancı mimarlar aracılığı ile göstermeye başlamış ve bu tasarım yaklaşımı *"yeni yapıcılık sanatı"* olarak ifade edilmiştir. Bu yaklaşım içinde fazla bir bütçe gerektirmeden var olan beton, çelik ve cam gibi malzemeler kullanılarak, yeni yapıcılık anlayışına uygun yapılar üretilebileceği de belirtilmiştir. Ancak, yeni yapılarda milli benliğin korunmasının önemine de dikkat edilmiştir (Adnan, 1934).

"Yeni yapıcılık" yaklaşımı, betonarme yapı üretiminin yaygınlaşması ile çimento, inşaat demiri, tuğla/kiremit gibi malzemelerin üretimi de kısmen endüstriyel boyuta geçmiştir. Ancak, bu malzemelerin hem üretim miktarı yetersiz hem de elde edilebilme olanakları oldukça zordur. Ayrıca malzeme üretiminin endüstrileşmesi ilkel üretimden farklı bir üretim ortamı; teknik, teçhizat ve bu süreçleri yönetebilecek/denetleyebilecek uzmanları da ifade etmektedir. Bu konuda da öncelikle yabancı uzmanlardan destek alınarak, makina ithal edilerek, teknoloji aktarılmaya çalışılmıştır.

Erken Cumhuriyet olarak tarihlenen 1923-50 yılları arasında yapı malzemesi sanayisi çaba yoğun, iyi niyetli yaklaşımlar ile ağırlıklı olarak özellikle kentsel alanlarda betonarmeye doğru eğilim gösterse de yeterli yerli üretim desteği olmadığı için, kırsal alanda üretim yerel imkanlar içinde çözülmeye devam etmiştir. Bu süreç içinde Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları olmasına rağmen, yapı malzemesi sanayisi bu planların gündemine girmemiştir. Genel problem; küçük ölçekli işletmeler, nitelikli eleman yetersizliği, kuralsızlık, denetimsizlik, düşük kapasite ve kalitenin yeterli düzeyde olmamasıdır.

1960'lı yıllara kadar ağırlıklı olarak belirtilen ilkel koşullarda, bir denetim ve standartlara sahip olmayan yapı malzemesi sektörü, 1960-80 arasında

önemli yatırımlar ile hareketlenmiş uluslararası pazarda rekabet edebilecek nitelikte olmasa da iç pazarda ihtiyaçları karşılayabilecek miktar ve kısmen endüstriyel düzeyde; pencere camı, karo seramik, tuğla ve çimento üretimi hareketlenmiştir.

Yücel, F., Türkiye'yi üç dönemde değerlendirmiştir; Erken dönem; 1923-1950, 1980 öncesi; 1954-1979, 1980 sonrası şeklindedir (Yücel, 2015).

Sanayileşme davranışına paralel olarak yapı malzemesi üretiminin daha endüstriyel boyuta gelmesi ve malzeme çeşitliliğinin artması ağırlıklı olarak 1960 sonrasıdır. Bu nedenle araştırmanın aralığı; 1980 sonrası iktisadi rejimin Neo-liberalizm olması ve üretim sisteminin Post-fordizm olarak değişimi nedeni ile; başlangıç tarihi 1950, bitiş tarihi olarak geç 1980'ler kabul edilmiştir. Çalışmanın amacı; 1950 - geç 1980 yılları arası yapı malzemesi sektörünün gelişimini sanayileşme davranışı kalkınma/büyüme hedefleri içinde değerlendirebilmektir.

1980 Öncesi (1954-1979) İktisadi Rejim/Yönetim Felsefesi-Kalkınma/Büyüme Stratejisi

İkinci Dünya savaşının bitmesi ile uluslararası dengeler siyasi ve ekonomik anlamda önemli bir değişime uğramıştır. Bu durum Türkiye dahil olmak üzere savaşa girmeyen ülkeleri de etki alanına almıştır. İkinci dünya savaşının bitmesine kadar bağımsız hareket eden Türkiye, yeniden şekillenen düzen içinde yer alabilmek için taraf olmak zorunda kalmıştır. Özellikle SSCB'nin Montreux anlaşmasının değiştirilmesi şeklinde istediği ile Türkiye batı dünyasına kapı aralamıştır. Bu tarih bir dönüm noktası niteliğindedir. Ancak, batı ile ilişkide Türkiye; daha çok Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duyduğu tarımsal üretime dayalı ürünleri ihraç eden ve birçok alanda yeterliliğini tam anlamı ile sağlayamamış olduğu için daha çok dış yardım desteğine ihtiyaç duyan ülke olarak uluslararası iş bölümüne dahil edilmiştir.

Uluslararası ekonomiye eklenme sürecinde, 1950'li yıllara kadar sürdürülen ekonomik yapılanma içinde, gelişme ve kalkınma amaçlarındaki değişim ve dönüşüm siyasal alanda da tek partili siyasal rejimin sona ermesi şeklinde kendini göstermiştir.

Siyasal olarak bu yeni oluşum, "...devletçi-devrimci ideolojisine karşıt olarak liberal-evrimci bir ideolojiye sahip olmuştur." (Kocabaş, 2011: 166). Türkiye'de Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950-1960 arası, Demokrat Parti dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu yıllarda ekonomi politikası; devletçi uygulamalardan liberal uygulamalara doğru geçmiş, tarımsal politikalara ve tarım kesimine öncelik verilmesi hedeflenmiştir. Özel sektör aracılığıyla sanayileşmenin gerçekleştirilmesine de önem verilmiştir.

gönderilerek çeşitli raporlar hazırlanmıştır. Bu yaklaşım, yapılacak olan yardımların küresel bir planın parçası olduğunu ve belli şartlar sağlandığı zaman verilebileceğini ifade etmektedir. Böylece Türkiye’de gerçekleşmesi düşünülen iktisadi kalkınmanın tamamen ABD’nin kontrolü altında gerçekleşmesi hedeflenmiştir (Yıldız, 2017).

“Böylece Türkiye yoğun emek sarf edip elde edeceği ürünlerin düşük fiyatlarla ihracatı karşılığında az emek ve yüksek fiyatlarla satılan teknolojik ürünler ithal ederek uzun yıllar boyunca ABD ve Avrupa’nın ekonomik ve siyasi hegemonyasından kurtulamayacaktı.” (Yıldız, 2017: 315).

Batı dünyasına dahil olmak üzere olan Türkiye, siyasal olarak kapitalist ekonomik sisteme, Truman Doktrini ve Marshall yardımları (4 Temmuz 1948) ile çekilmiştir (Özer, 2015: 18). İmzalanan anlaşmalar ile; “Milli Ekonomi, Milli Sanayi” amaçlı yaklaşımlar değişmek zorunda kaldığı gibi, Türk ekonomisi ve sanayisi de dışa bağımlı bir hale gelmiştir.

1960 ihtilali ile sanayileşme ve ekonomi politikalarında değişiklikler olmuştur. 1950-60 arası dönemde plansız bir ekonomi modeli uygulanması ile 60’lara doğru bu durum kargaşaya yol açmıştır. Ülkenin bulunduğu koşullar nedeni ile planlama yapma düşüncesi önem kazanmıştır ve 1961 Anayasası oluşturulmuştur. Bu Anayasanın çıkarılmasından sonra Türkiye için ekonominin, karma sistem ilkelerine uygun olarak yürütülmesi ve bununla beraber kamu ve özel kesimlerin birbirlerini tamamlaması hükmüne bağlanmıştır (Avcı, 2010).

1960 sonrasında da içe dönük birikim modeli benimsenmiştir. 1960 askeri darbesi ile içe dönük bir model birikimi gerçekleştiğine dair veriler; askeri yönetim tedbirleri ve bunlara bağlı sanayi burjuvazisinin egemen konuma ulaşması ile anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi “Devlet Planlama Teşkilatı”nın kurulmasıdır (Hayri, 2019).

1961 Anayasası ile DPT’na anayasallık statüsü verilmiştir. 1961 Anayasası devlet kurumlarına da yenilik getirmiştir. Bu amaçla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), planlamanın ve bilimsel gelişmenin siyaset dışında elde edilebileceği düşüncesiyle kurulmuştur. DPT’nın ilk önceliği plan hedeflerinin belirlenmesi ve planla ilgili stratejiler olmuştur.

Türkiye’de 1962 yılı itibari ile planlı dönem başlamıştır. Kalkınma planlarına kadar olan süreçte dış yardımların alınabilmesi için tarıma dayalı kalkınma, 1960’lı yıllar itibari ile içe dönük ve sanayileşmeye ağırlık veren yapılanma ile 80’li yıllarda birçok sektörde ulusal ölçekte yeterlilik sağlanabilir düzeye gelmiştir.

Sanayileşme ve yapı malzemesi üretim ortamı

1950’li yıllara kadar yerel koşullarda sanayileşme çabası, 1950’li yıllarda ağırlıklı olarak tarımda kalkınma yaklaşımı, 1960’lı yıllar ve sonrası kalkınma

planları ile sanayileşme çabalarının yeniden hızlanması ülkede dinamik bir yapı oluşturmuştur. Bu dinamik yapı, nüfusun hareketlenmesini, mimari olarak kentlerin boyut ve biçim değiştirmesini sağlamıştır.

Diğer taraftan 1950'li yılların tarıma dayalı gelişmesi insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması ile ağırlıklı olarak yaşamı iktisadi anlamda yürütebilmek için kır nüfusu topraktan kopmuştur. Bu kopuş, sosyal kültürel anlamda sindirilmemiş ve zorunlu bir hareketin sonucu olduğu için planlanmamış bir kent yaşamı içinde kır nüfusu yer edinmeye çalışmıştır. Yer değişikliği bir anlamda köye ait olan tüm değerlerin de değişmesi demektir. Gelenek ve kültürün de köyde bırakılması anlamını taşımaktadır. *“Topraktan kopmanın; birincisi toprakla iktisadi bağları, ikincisi sosyal ve ontolojik bağları koparmak anlamıyla kesin sonucu “köylülükten çıkış” tır.”* (Bilgin, 1998: 255). Sanayileşme yere özgü olan yaşam ve alışkanlıkların değişimine neden olmaya başlamıştır.

Bu durum 1950 ve sonrasında topraktan kopma ve kentlerde kontrolsüz nüfus artışının başlamasına neden olmuştur. Kontrolsüz nüfus artışının acil konut ihtiyacı “gecekondu” adı verilen bir oluşumu başlatmıştır. 1945'te başlayan bu oluşum 1950'lerde hız kazanmış 1970'lere kadar hız kesmeden devam etmiştir. Aynı süreçte *“apartmanlaşma davranışı da hız kazanmaya başlamıştır. Bu üretimi hızlandıran en önemli iki etmen “yap-sat usulünün egemenliği ile kat mülkiyetinin yasalaşmasıdır”* (Sey, 1998: 34).

Aynı zamanda 1950'li yıllarda İstanbul ile başlayan ve diğer büyük şehirlerde de devam eden; *“kentleri kapitalist işleyiş içerisinde metalaştırmak ve kenti bir rant alanına dönüştürecek politikaların uygulanması”* şeklinde yaklaşımlar gelişmeye başlamıştır. Batı ülkelerinden imarın ve plancılığın getirilerek, şehirlerde bütünlüğün planlanmaya çalışıldığı, kentin bir yaşam alanı şeklinde planlandığı yaklaşım, 1923-1945 yılları arasındaki yaklaşıma benzer değildir. Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki gibi I. ve II. Ulusal Mimarlık Akımları biçiminde estetik ve entelektüel açıdan zenginliğin arttığı, tartışma ve gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak değerlendirmek mümkün değildir. “Her sokak başına bir şantiye” diyerek yoğunluklu bir şekilde yıkımlar ile yeniden yapılanma sürecine başlanmıştır. Kentler rant alanı olarak görülmüş ve plana bağlanmayarak yap-sat mantığındaki müteahhitlere göre değişimler gerçekleştirilmeye başlamıştır (Serter, 2018: 182).

En önemli biçimsel değişim; *“Türkiye'nin modern kent imajında düşük yoğunluklu ve bahçeli konut alanları varken, yeni dönemde kent dokusu yüksek yoğunluklu, altyapıları eksik apartman mahallelerinden oluşmaya başlamıştır”* (Tekeli, 2001: 29).

Yapı malzemesi sektörü inşaat sektörünün bu hızlı gelişimine hazırlıklı olmadığı için talepleri öncelikle yerli üretimle karşılayabilmek çok zor olmuştur. Hızlı çözüm bulabilmek adına bu durum malzeme ithaline, fiyat dengesizliğine ve niteliksiz malzeme üretimine neden olmuştur. Bu dönemin en büyük sorunu; ürün kalitesi ve bunu denetleyebilecek standart ya da kuralların

olmamasıdır. Diğer taraftan; ithal ikameci sanayi yaklaşımı içinde rekabet ortamı tam olmadığı için, kalite bakımından asgari standartları gerçekleştirmede üreticileri zorlayabilecek şartlar oluşmamıştır.

1950'li yıllarda yapı üretimi; az emek, ani ve çok kazanç, şeklinde dile getirilerek malzeme ve işçilikte kalitesizlik ifade edilmiştir (Mortaş, 1948).

1954 yılına gelindiğinde göçler ile inşaat sektöründe hareketlilik arttığı gibi inşaat maliyetleri de artmıştır. Aynı zamanda 1954 yılı yapı malzemelerinin karaborsaya düştüğü yıl olarak ifade edilmiştir. Bu yıl için; özellikle İkinci Dünya savaşının en zor zamanlarında bile böyle bir duruma düşülmediği vurgulanmıştır. Bu yıllarda yapı malzeme fiyatlarının yüksekliğinde rekor, Türkiye'de olmuştur (Sayar, 1954).

Kırsal yaşamla beraber yere ait olan malzemelerden ve geleneksel yapım tekniklerinden kopan nüfus için kentte hızlı yapı üretmenin en kolay yolu olarak çareyi betonarme sistemde bulmuştur. Bunun için çimento uzun yıllar "sihirli bir malzeme" olma rolünü koruyarak daha da ilgi görmeye başlamıştır. Bu nedenle kalkınma planlarında da "çimento" en çok yatırım yapılan yapı malzemelerinden biri olmuştur.

Birinci beş yıllık kalkınma planında; ithal malzemelerin kullanılmasının azaltılması ve yerli malzemelere yönelim olması için; Sanayi Bakanlığının beyanı ile yerli yapı sanayicilerinin bir otokontrol sistemi ile malzemelerin ülkenin her yerinde aynı fiyata satılması, malzemelerin araçlara geçmeden doğrudan ihtiyaç sahiplerine ulaştırılabilmesi gibi imkanlar sağlanması hedeflenmiştir. Ancak bu sistemin iyi işleyebilmesi ve malzemelerin yeterli sayıda üretilmesi gerekliliği de belirtilmiştir (Anonim, 1963: 46).

1960 itibarı ile yavaş yavaş yapı malzemesi üretimi küçük işletmelerden büyük fabrikalara dönüşmeye başlamıştır. Bu durum üretimin daha teknik esaslara göre yapılmasını gerektirdiği ve kısmen sağladığı gibi maliyet ve fiyatların da düşmesine neden olmuştur. Aynı zamanda Türk Standartları Enstitüsünün de kurulması ile üretim standartları yıllardır sorun olan; kalite, dayanıklılık ve standart konularını tam anlamı ile olmasa da yavaş yavaş çözmeye başlamıştır.

Yapı malzemelerinde kalite ve dayanıklılığa ilişkin bir dönem yayınında; *"...Yapılarımızda kullandığımız malzemelerin %90-95'ini artık kendimiz imal ediyoruz. Bu durum sevindirici olmakla beraber, bu sahada daha aşılabacak çetin merhalelerin bulunduğunu da unutmamalıyız! Sanayicilerimizin imal etmekte oldukları malzemenin; çoğu kalite düşüklüğü, Türk standart ve normlarına uymamaktadır. Halbuki, yapı malzemesinde aranılacak ilk şartlar, kalite, dayanıklılık ve sürekliliktir. Planlı kalkınma devresinde, geniş himaye gören yapı endüstri sektörü, ürünlerinin kalitelerini, standart ve normlarını ıslahta maalesef gerektiği kadar çaba sarf etmemektedirler..."* şeklinde ifade edilmiştir (Sayar, 1976: 3).

1980'li yıllara kadar yapı üretim yaklaşımı ve ortamı, bunu destekleyen yapı malzemesi sektörü ve ortaya çıkan mimari; düşük teknoloji, ağırlıklı olarak mimarlık ve mühendislik hizmeti almamış, kalite ve standartlardan yoksun bir yapıya sahiptir. Bu yapı içinde yapı tipolojisi de değişmeye başlamıştır; İşhanları, ofis, büro, market, endüstri yapıları gibi. Bu dönemi değerlendiren birçok akademisyen bu durumu destekler nitelikte görüşlerini paylaşmışlardır.

Bilgin 1950 ve sonrasındaki değişimi; *“Türkiye dokularına kadar nüfus edecek bir biçimde piyasa toplumuna dönüşmektedir ve bir daha hiç istikrara kavuşmayacak dramatik bir hareketlilikle yüzleşmektedir.”* Diğer taraftan; *“Cumhuriyetin son iki 25 yılına damgasını vuran tersyüz edici gelişmenin en dramatik tarafı kendinden önceki yüz yıllık modernleşme deneyiminden yararlanma imkânı ve fırsatı bırakmamış olmasıdır. Modernleşme genellikle gelenekten uzaklaşma ve kopuş anlamına gelir. 1950'ler ve sonrası Türkiye modernleşmesi en azından iki katlı kopuştur. Öncelikle kadim gelenekten, sonra modernleşme geleneğinden kopuş.”* (Bilgin, 1998: 263).

Dönem koşulları içinde inşaat hızı ve teknolojisi; *“Hızlı apartmanlaşma, kooperatifleşmeye ayak uyduracak teknoloji elbette yoktu Türkiye’de. Daha çabuk yapabilme daha çok parayı kısa sürede kazanabilmek itkisile ileri ülkelerden teknoloji aktarma yoluna gidildi. Buna ne eskimiş deprem yönetmelikleri ne de yapı yönetmelikleri uygundu oysa...”* görüşü ile ifade etmiştir (Sey, 1998: 294).

1945’lerde başlayıp 2000’li yıllara kadar etkisini gösteren gecekondulaşmayı Şenyapılı; *“1945-50 dönemi dağınık bir barakalaşma, yoğun ve yaygın bir fakirlik ve sefalet yansıtırken, 1950-60 dönemi “mahalleleşme”, “kente yerleşme” dönemidir.... 1960-80 arasında kentsel ekonomik mekânda çok daha merkezi ve önemli görevler üstlenen gecekondu nüfusu, fiziksel mekânda daha fazla hizmet ve iyileştirme koşullarına kavuşabilmiştir. 1980'lere gelindiğinde ise bu nüfusun ekonomik mekandaki yeri artık sağlamdı, tanımlanmıştı, formel ve enformel örgütler tarafından da korunuyordu.”* (Şenyapılı, 1998: 309, 312).

Türkiye, 1980’li yıllara kadar her konuda az da olsa gelişme kaydetmiş, yaklaşım olarak değişme ve gelişme göstermiştir. Bu değişimler ülkenin bulunduğu koşullar içinde çoğu zaman koşulların sağladığı ölçekte, baskı altında ya da plansız şekilde yapılmaya çalışılmıştır. En temel konu değişimin içselleştirilerek ve kendi ihtiyaçları içinden çözüme ulaştırılamamasıdır. Diğer taraftan zaman kavramı çok önemlidir. Bazı değişimlerin çok hızlı gerçekleşmesi buna ilişkin üretilecek çözümlerin sağlıklı olmamasına hatta gecekondu gibi ülkeyi on yıllarca meşgul edebilecek bir sorun ile yaşamayı gerektirmiştir. Sanayileşmeyi kalkınmanın temel prensibi olarak görmekle iyi bir değişim ve yaklaşım içine girerek önemli gelişmeler kaydedilmesine rağmen, ülkede büyük bir ekonomik güce sahip olan inşaat sektörü içinde yapı malzemesi sanayi ve mimarlık ortamı büyük ölçekli sorunlara sahiptir. Bunlar;

- Yapı malzeme üretiminin; teknik/teknoloji, kapasite, çeşit yetersizliği, ürün kalitesinin belli bir standartta olmaması.
- Yapı üretim sisteminde; yeni teknolojilerin olmaması/talep oluşmaması, teknolojinin anlaşılabilmesi. Bunu destekleyecek teknik eleman yeterliliğine sahip olunamaması.
- Hızlı ve yasal olmayan yapı üretim talebinin çok yüksek olması. Düşük nitelikli, dayanıklı olmayan yerleşim dokularının her kent için büyük ölçekli önemli sorun oluşturmaları. Bu durumun niteliksiz malzeme üretimini de teşvik etmesi.
- Niteliksiz/dayanaksız yapıların kısa sürede değişime ihtiyaç duyması. Afet durumunda zarar görmesi. Ağırlıklı yapı stokunun niteliksiz/dayanaksız/ sağlıklı özelliklere sahip olması, şeklinde ifade edilebilir.

Materyal ve Yöntem

Yapı malzemesi sanayisinin “80 öncesi” dönemde geçirdiği dönüşüm/değişimi, yaklaşım ve teknolojisini değerlendirebilmek amacı ile geç 1980’li yıllara kadar olan Kalkınma Planlarının incelenmesine karar verilmiştir. Kalkınma planları içerik olarak; hem dönem koşulları içinde ihtiyaç duyulan alanlara ilişkin yatırım kararları, hem de ilgi alanlarda yatırım kararlarının içerik ve yaklaşımları hakkında bilgi vermektedir. Kalkınma Planlarına kadar olan süreç akademik yayınlar üzerinden yapılan okumalara göre aktarılmıştır. Kalkınma planları üzerinden yapılacak olan analiz çalışmasının aşamaları; *İncelenecek Kalkınma Planlarının belirlenmesi, *Ön okumalar ile temaların belirlenmesi, *Temalar ile karşılaştırmalı içerik analizi yapılması, şeklindedir.

1980 sonrası Neoliberalizmin bütün dünyayı etkisine alması sonucu Türkiye’de de üretim ve tüketim ortamı değişmiştir. Bu nedenle çalışma sınırı daha homojen sonuçlar içereceği için geç 80’li yıllar olarak belirlenmiştir. 1980 sonrası üretim ortamı öncesine göre daha heterojen bir yapıya ve hızlı bir değişim içine girmeye başlamıştır. Aynı zamanda serbest piyasa ile rekabet, pazar yapısı ve tüketici profilinde de önemli değişiklikler olmuştur. İçe dönük daha homojen pazar uluslararası rekabet ortamına açılmıştır. Bu nedenle değişimin daha sağlıklı izlenebildiği geç 1980’ler sınır olarak kabul edilmiştir.

Bu amaçla planlı kalkınma döneminde ilk beş kalkınma planının incelenmesine karar verilmiştir. İlk üç kalkınma planı tam olarak 80 öncesini tarihlemektedir. Ancak, Dördüncü Kalkınma Planı erken 80’li yılları içerse de darbe yıllarına rastlaması nedeni ile dahil edilmiş, ayrıca kalkınma planının bu geçişi nasıl ele aldığını görmek amacıyla araştırmaya Beşinci Kalkınma Planı da dahil edilmiştir. Böylece bu çalışmada ilk beş kalkınma planı incelenmiştir (Kalkınma Planları: Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci).

Temaların Belirlenmesi

İncelenen beş kalkınma planında imalat sektöründe yer alan yapı malzemeleri konusunda yaklaşım/yatırım kararları malzeme ismi üzerinden yer

almaktadır. Ağırlıklı olarak beş kalkınma planında da malzemeler aynı isimlerle (aşağıda incelenmiş olan) yer almaktadır. Doğrudan yapı malzemesi olarak kullanılabilen; çimento, tuğla, kiremit, pencere camı, karo seramik gibi malzemeler yanında bu malzemelerin üretim ortamı için gerekli olan makine ve teçhizat sanayisi de incelenmiştir. Diğer taraftan Osmanlı'dan beri Anadolu'nun sahip olduğu çeşitli yapı zanaatları, küçük sanayi ve el sanatları başlığı altında ele alındığı için o konu da değerlendirilmiştir. Sonuç olarak; malzeme, makine teçhizat ve ustalık/zanaatkâr/teknik adam konuları dikkate alınarak tema ve içerikler belirlenmiş ve incelenmiştir.

Temalar üzerinden tespit edilmeye çalışılan en temel konu; malzeme üretim ortamının her boyutu ile belirlenebilmesidir. Malzeme üretim ortamının belirleyicileri; üretim kapasitesi, kalite, standart, teknik ve teknolojidir. Kalkınma Planları üzerinden yapılan ön okumalarda da yapı malzemelerine ilişkin verilen bilgilerde benzer konular üzerinden bilgi verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca Planlama kararlarında ilgili yapı malzemesine ilişkin yatırım kararları o malzemeye ilişkin yaklaşımı da göstermektedir. Bu nedenle temalarda her malzemeye ilişkin yatırım kararları da araştırılmıştır.

Yapı malzemesi sektörü: Mimari yapı üretimi ile doğrudan ilişkili olarak yapı malzemesi sanayisinde gerek üretim araçları gerek ürün olarak yer alan sektörler alt başlık olarak; çimento, cam, çini-seramik, plastik, madencilik, demir-çelik, kimya, orman sanayisidir. Buna göre temalar;

1. Çimento sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.
2. Cam sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.
3. Plastik sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.
4. Pişmiş kilden ve çimentodan gereçler sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.
5. Madencilik sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.
6. Orman ürünleri sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.
7. Kimya, petro-kimya sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.
8. Çini ve seramik sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.
9. Demir-çelik sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.
10. Küçük sanayi ve el sanatlarında; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.

- 11 .Elektiriksiz makine imalat sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji. Şeklinde belirlenmiştir.

Yöntemin Tanımlanması

Bu çalışmada Nitel Veri Analizi yöntemlerinden biri olarak kabul edilen Doküman Analizi kullanılmıştır. Doküman Analizi; araştırmada kullanılan verilerle ilgili birincil kaynağı alarak bununla ilgili belgelerin toplanması, bunların gözden geçirilerek sorgulanması ve analizinin yapılması şeklinde tanımlanan bir bilimsel araştırma yöntemidir. Tanımlanan yöntem tek başına bir yöntem olarak kullanıldığı gibi genellikle diğer araştırma yöntemlerinde tamamlayıcı olarak kullanılır. (Mogalakwe, 2006).

Doküman Analizinde; sıklık olarak; İçerik ve Tematik Analiz kullanılmaktadır (Bowen, 2009). Bu çalışmada da Doküman Analizi; İçerik Analizi ve Tematik Analiz uygulanarak kullanılmıştır. Araştırmanın birimleri; Kalkınma Planlarıdır. İlk beş kalkınma planı, planların ilk okumalarına göre belirlenen temalar üzerinden incelenmiştir. Dokümanlarda çalışma konusu ile ilgili tespitler ve hedefler özetlenmiştir. Dokümanlarda en sık kullanılan sözcükler Sözcük Bulutu ve dokümanda önemli bulunan sözcüklerden önce ve sonra gelen sözcüklerin gösteriminde ise Ağaç Diyagramları kullanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

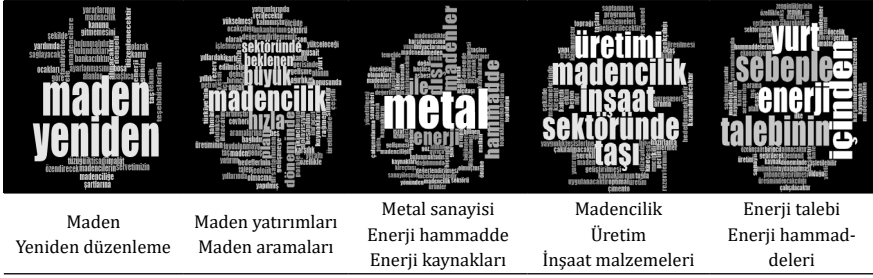
Beş Kalkınma planı üzerinden yapılan doküman analizine göre belirlenmiş olan temalara üzerinden elde edilen bulgular (Tablo 1-2) ve değerlendirme yapılmıştır.

Bulgular

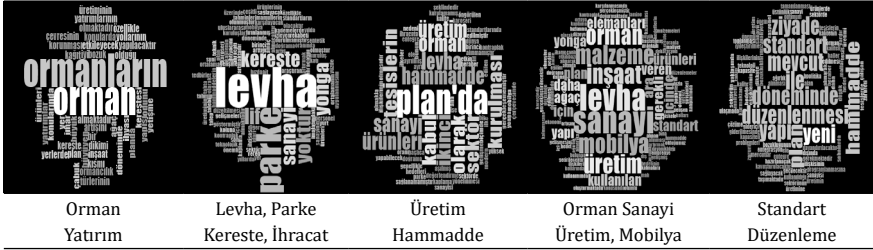
Doküman analizlerine göre Kalkınma Planlarında en çok kullanılan kavramlar belirlenmiştir. Bu çizelgelerde, incelenen Kalkınma Planının amaçlarına bağlı olarak metinlerde kullanılmış olan bu kavramlar, belirtilen temalardaki yaklaşım ve buna bağlı olarak kalkınma, özellikle ilgili yapı malzemesinin sanayileşme sürecindeki kararlarını ifade etmektedir.

Tablo 1. Temalar üzerinden Kalkınma Planlarında öne çıkan kavramlar.

1.Kalkınma Planı	2. Kalkınma Planı	3. Kalkınma Planı	4. Kalkınma Planı	5. Kalkınma Planı
Tema 1: Çimento sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji				
Çimento Satış	Çimento üretim Plan	Çimento Çelik üretimi	Çimento fabrikaları	Çimento Yeni çimento fabrika
Tema 2: Cam sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.				
Pencere camı	Cam Sanayi	Camdaki gelişmeler	Camdaki dışsatım	Uluslararası ürün
Tema 3: Plastik sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji				
Hammadde İthal	Plastik hammadde Plastik mamul Plastik teknolojisi	Standart, Kalite Mal, Yeni	Plastik, Yeni ürün Ürün çeşitleri Ürün kalite, Ürün tipi	Yeni, Yeni ürün Yeni yatırım
Tema 4: Pişmiş kilden ve çimentodan gereçler sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji				
Yapı tuğlası	Tuğla Yurtiçi talep Yurtiçi üretim	Yurtiçi tuğla üretimi Yurtiçi talep	Çimento, Tuğla Talep, Plan	Tuğla, Refrakter İthal
Tema 5: Madencilik sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.				

Tema 6: Orman ürünleri sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.

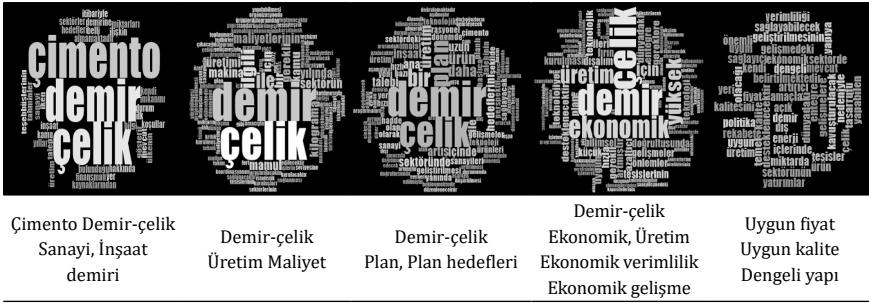
Tablo 2. Temalar üzerinden Kalkınma Planlarında öne çıkan kavramlar.

1.Kalkınma Planı	2. Kalkınma Planı	3. Kalkınma Planı	4. Kalkınma Planı	5. Kalkınma Planı
Tema 7: Kimya, petro kimya sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji				
Kimya Kimya mühendisliği Kimya araştırma	Kimya Kimya sanayisi İnsan faktörü	Ara-yatırım malı Teknoloji Sanayi, Kimya Petro-kimya	Kimya Araştırma geliştirme Araştırma çalışmaları Araştırma birimleri	Hammadde Petro-kimya sanayisi

Tema 8: Çini ve seramik sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji

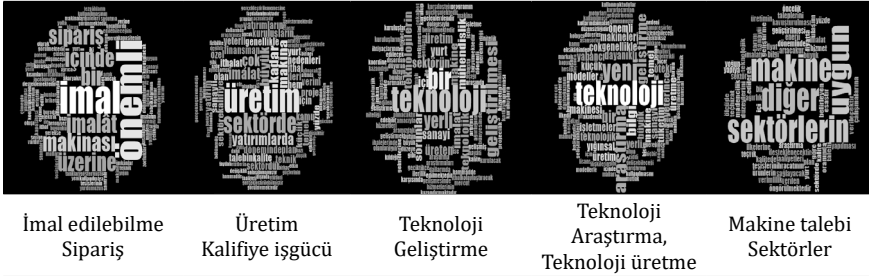
Tema 9: Demir-çelik sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji

Tema 10: Küçük sanayi ve el sanatlarında; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji.

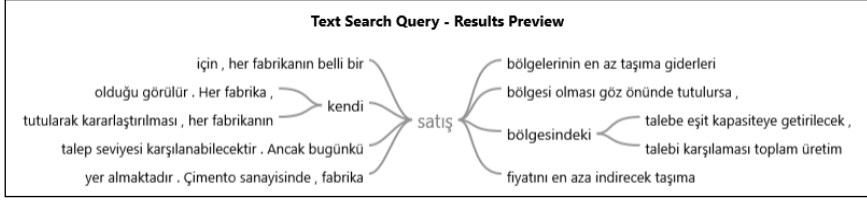
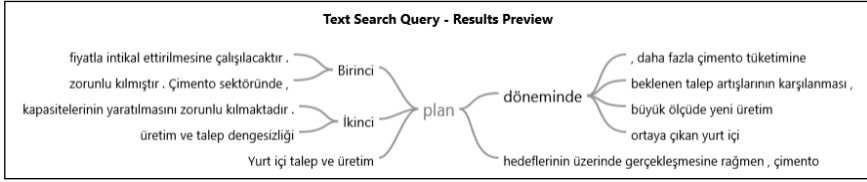
Tema 11: Elektriksiz makine imalat sanayisinde; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji

Tema 1. Çimento üzerinden yapılan içerik analizindeki sonuçlara göre öne çıkan kavramlar; satış, plan, yeni çimento fabrikalarıdır.

Birinci Kalkınma Planı'nda; Ülkenin bulunduğu koşullarda ilk tahminler ve üretim hedefleri içinde; çimento ve demir-çelik yer almaktadır. Demir-çelik ve çimento sanayi kendi finansman imkanını gösteren sektörler olarak belirtilmiştir. Bu dönemde çimento teknolojisinin geliştirilmesi için araştırma laboratuvarlarının kurulması planlanmaktadır. Satış kavramı öne çıkmaktadır.

İkinci Kalkınma Planı'nda; ihracat hedefleri içinde; sanayi ürünleri, çimento sanayi, cam-seramik sanayi yer almaktadır. İnşaat sektörünü ilgilendiren; demir (cevhre), çimento ve çelik konstrüksiyon fiziksel hedeflerdendir. Birim maliyetler ile yatırımdaki maliyetlerin en aza indirilmesini sağlayan teknolojilerin tercih edilmesi/seçilmesi, malzemenin tüketiciye en düşük fiyatla ulaşması hedeflenmektedir. Çimento sanayisi içinde plan kavramı öne çıkmaktadır.

Şekil 1. Birinci Kalkınma Planı satış ağaç diyagramı.**Şekil 2.** İkinci Kalkınma Planı plan ağaç diyagramı.

Üçüncü Kalkınma Planı'nda; Sanayileşmenin ve uygar hayatın başlıca göstergelerinin demir-çelik, çimento ve elektrik üretimi olduğu ifade edilmektedir. Ekonomik ve sosyal göstergeler içinde kişi başına çimento ve çelik üretimi yer almaktadır. Çimento üretiminde kullanılan kaynakların çoğunun yerli olması, üretimde kullanılan teknolojinin öğrenilmesi, yerli olarak makina-teçhizatın bir kısmının yapılabilmesinden dolayı, çimento üretim kapasitesinin iç pazarı karşılayacak seviyeye gelmesinde ciddi bir sorun görülmediği ifade edilmektedir.

Dördüncü Kalkınma Planı'nda; küçük işletmelerin genişletilmesi, yeni kurulacak olan fabrikaların daha yüksek kapasiteli ve daha gelişmiş teknoloji ile kurulması planlanmaktadır. Kendine yeten bir sistem oluşturulması da hedeflenmektedir. Proje, araştırma ile geliştirme çalışmalarına, üretiminin çevre kirliliğinde oluşturduğu etki konusunda önlem alınması gerekliliği planlanmıştır.

Beşinci Kalkınma Planı'nda; Ülkedeki toplam çimento ihtiyacının karşılanması için yeni fabrikalar açmak yerine mevcut fabrikaları büyütme ve iyileştirme ile ilgili yatırımlara öncelik verilmesi, yeni açılması planlananların da verimli ve ekonomik ölçekte olması gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Tema 2. Cam üzerinden yapılan içerik analizindeki sonuçlara göre öne çıkan kavramlar; pencere camı, cam sanayi, dış satım, uluslararası üründür.

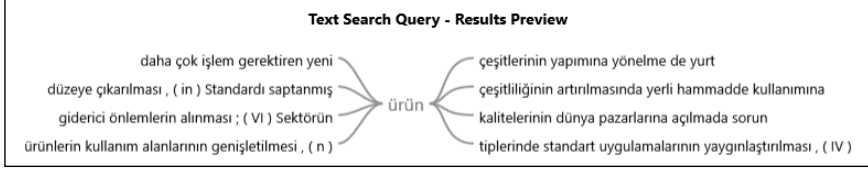
Temmuz 1961'de ilk pencere camı üretimi başlamıştır. *Birinci ve İkinci Kalkınma planında;* cam üretimi yurtiçi talepleri karşılar niteliktedir. Talepler tahminlerin üstündedir. *İkinci Kalkınma planı* döneminde; telli cam, cam elyaf ve cam tülü üretimi de başlamıştır. Üretim teknolojisi transferi ile üretim metodu değiştirilmiştir. *Üçüncü Kalkınma planı* döneminde; yurt içi ihtiyaç karşılandığı gibi, kalite, maliyet ve pazarlama yönlerinin geliştirilmesi ile ihracat yapılabilecek düzeye de gelinmiştir.

Cam sanayiinde hammaddelerin yurt içinde karşılanabilmesi ile hem iç pazarda önemli gelişmeler elde edilmeye başlanmış, hem de belli bir düzeyde ihracat olanakları oluşmuştur. Cam ürünlerinin Türk Standartlarına uygun özelliklerde olması için gerekli düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiştir. *Beşinci Kalkınma planı'nda*; Uluslararası rekabet gücünün ve ihracatın artırılması, yurt içinde oluşan talebin yerli üretimle ile karşılanması için enerjiden tasarruf, yeterli kapasite ve yüksek kalitede üretim yapılabilmesi hedeflenmiştir. Ürün kalitesini yükseltebilmek, verimliliği artırabilmek ve maliyetleri uluslararası düzeyde tutabilmek için teknolojik gelişmelerin izlenmesine ve uygulanmasına önem verilerek; üretim süreçleri pazarın ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi planlanmıştır.

Tema 3. Plastik üzerinden yapılan içerik analizindeki sonuçlara göre öne çıkan kavramlar; hammadde, mamul, teknoloji, ithal, ürün çeşitleri/tipi, ürün kalitesi, yeni ürün, yeni yatırım'dır.

Birinci Kalkınma Planı'nda; Plastik ham madde sanayisinin henüz kurulmadığı belirtilmiştir. En önemlisi plastiğin kullanım alanlarının bilinmemesi ve hammadde konusudur. *İkinci Kalkınma Planı'nda*; Dünyada plastik teknoloji-
sinin hızlı bir gelişme içinde olduğu, bu nedenle yeni yapılanmakta olan tesislerin, yeni plastik çeşitlerine ve teknoloji yeniliklerine uyma zorunluluğu olduğu belirtilmiştir. *Üçüncü Kalkınma Planı'nda*; Yeni yatırım ve genişle-
melerde, sektörün emek yoğun özelliklerini değiştirmeden, yeni ve ileri düzeyde teknolojilerin uygulanarak seçilmesi hedeflenmiştir. Plastik sanayisinde kalite, standart ve ürün kavramları öne çıkmaktadır. *Dördüncü Kalkınma Planı'nda*; hammaddesi yerli üretilen plastik ürünlerin kullanım alanlarının genişletilmesi, ürün kalitelerinin uluslararası standartlara getirilmesi, standardı belirlenmiş ürünlerde standarta bağlı üretim uygulamalarının yaygınlaştırılması, sektörün emek yoğun niteliğini değiştirmeyen, ancak ürün kalitesi ile fiyatlarını olumlu olarak etkileyecek düzeyde gelişmiş teknolojinin kullanılması, fiyat ve kalite açısından ise rekabetteki haksızlığı giderici önlemlerin alınması ve sektörün ürün çeşitliliğinin artırılmasında yerli hammadde kullanımına öncelik tanınması şeklinde hedefler belirlenmiştir. Ürün öne çıkan bir kavramdır.

Beşinci Kalkınma Planı'nda; Plastik sanayisinde özel sektör tarafında olması beklenen; yeni yatırımların ihracatta/dış pazarda kalite ve fiyat açısından rekabet edebilecek özellikle olabilmesi, mevcut işletmelerin kurulu kapasitelerinden tam verimlilikte faydalanılabilmesi, gerekiyorsa modernize edilmesi ve verimliliklerinin artırılması hedeflenmiştir.

Şekil 3. Dördüncü Kalkınma Planı ürün ağaç diyagramı.

Tema 4. Pişmiş kil ve çimentodan gereçler sanayisi üzerinden yapılan içerik analizindeki sonuçlara göre öne çıkan kavramlar; yurt içi talep, yurt içi üretim, talep, plan, ithal'dir.

Bu sanayinin en önemli sorununun “ürün niteliği” olduğu belirtilmiştir. Bunun için hammadde seçiminin önemli olduğu bu konuda araştırma enstitüleri desteği ve üretimin denetlenebilirliğinin sağlanmasının önemine dikkat çekilmiştir. Bu amaçla yapı malzemeleri etüt ve ıslahı ile yapı sistemlerinin araştırılabilmesi için Bakanlık ve üniversite iş birliğinde; Yapı araştırma enstitülerinin kurulması gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

İkinci Kalkınma Planı'nda; pişmiş kilden ürünler sanayisinde; ürün niteliği, standardizasyon, üretim dengesi, maliyetler gibi sorunlar öne çıkmaktadır. *Üçüncü Kalkınma Planı'nda;* üretim teknikleri ile üretim maliyetleri ve ürün kalitesi sorunlarının tam olarak çözülemediği yine ifade edilmiştir.

Dördüncü Kalkınma Planı'nda; yeterince gelişmemiş teknoloji içeren küçük ölçekli üretim tesislerinin, piyasada maliyet ve kaliteyi olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Teknik elemanların ihtisaslaşması, teknolojik sorunların çözümü ve ürün kalitesinin yükseltilmesi için, ilgili kamu kurumuna bağlı bir «Araştırma Birimi» kurulması planlanmıştır.

Beşinci Kalkınma Planı'nda; hammadde ile ilgili sorunların çözümü ve ortak bir ihracat politikası geliştirmek amacı ile bu sanayi dalında faaliyet gösteren kamu ve özel kuruluşların bir birlik oluşturmalarının önemine ve gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Tema 5. Madencilik sanayisi üzerinden yapılan içerik analizindeki sonuçlara göre öne çıkan kavramlar; yeniden düzenleme, maden aramaları, maden yatırımları, enerji hammaddeleri, enerji talebi, inşaat malzemeleri'dir.

Birinci kalkınma Planı'nda; Maden Kanunu'nun, ülkenin maden zenginliğinin göz ardı edilmesinin engellenmesi, madenciliğin özendirilmesi ve maden çalışanlarının yararları açısından dengeli olmasını sağlayabilecek şekilde tekrar ele alınması gerekliliği ifade edilmiştir. Taş Ocakları Tüzüğü'nün, günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesi ve madencilere teknik yardımda bulunulması hedeflenmiştir.

İkinci Kalkınma Planı'nda; birinci planda yeterince değerlendirilememiş olan gelişme ve yatırım fırsatlarının ikinci plan döneminde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Türkiye'nin jeolojik imkanlarının geniş ve çeşitli olmasına rağmen, büyük ve karlı işletmeye müsait kesin rezerv hesapları yapılmış olan yeraltı kaynaklarının sınırlı olduğu belirtilmiştir.

Üçüncü Kalkınma Planı'nda; Sanayileşme ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerimiz yönünden uzun dönemde rekabet edici ürünlerin hammadde olanaklarının belirlenmesi planlanmıştır. *Dördüncü Kalkınma Planı'nda;* İnşaat malzemeleri kaynaklarının belirlenmesi ve geliştirilmesi için arama ve yatırım programlarının geliştirilmesi, beton üretiminde kalitenin sağlanabilmesi için agrega hazırlama tesislerine yaygınlık kazandırılması planlanmıştır.

Beşinci Kalkınma Planı'nda; yeraltı kaynaklarının araştırılıp, işletilebilir hale getirilmesi, ekonomiye kaynak oluşturması amaçlanmıştır. Bu amaçla yabancı, kamu-özel fark etmeksizin her türlü yatırımcıdan yararlanılması, gerekli olacak enerjinin mümkün olduğunca yerli kaynaklardan elde edilmesi ve yerli kaynakların harekete geçirilmesi hedeflenmiştir. Ancak, önceliğin enerji hammaddelerine verilmesi planlanmıştır.

Tema 6. Orman ürünleri sanayisi üzerinden yapılan içerik analizindeki sonuçlara göre öne çıkan kavramlar; yatırım, üretim, hammadde, standart, düzenleme'dir.

Birinci Kalkınma Planı'nda; Yatırımların, özellikle orman yollarının, yapısı bozuk ormanların imar ve ıslahı, yetiştirme çevresinin iyi olduğu yerlerde çabuk büyüyen ağaç türlerinin dikimi ormanların korunması konularında olması planlanmıştır.

İkinci Kalkınma Planı'nda; Birinci Kalkınma döneminde inşaat sektörünü ilgilendiren ürünlerden; yonga levha, parke, karoseri ve lif levha imalatlarındaki artış ortalamasının 2 ila 4 katı hızda olduğu belirtilmiştir. Bu sanayiye ait teknolojik gelişmeleri izleyen, araştıran kuruluş olmadığı, personel ihtiyacını karşılayacak farklı kademelerde ihtisas veren kuruluşların bulunmadığı belirtilmiştir. Kalitenin düzeltilmesi, uluslararası standartların uygulanmasını sağlayacak teknik ve idari tedbirler alınması gerekliliği belirtilmiştir.

Üçüncü Kalkınma Planı'nda; İlk iki dönemde sektör olarak ayrılmış orman ürünleri sanayisi ile ilgili modern tesislerin kurulması, ihracata yönelmesi ana ilkeleri çerçevesinde gelişme sağlanamadığı belirtilmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri öngörüldüğü biçimde hammadde ve sanayi ilişkilerinin kurulamamış olması ifade edilmiştir.

Dördüncü Kalkınma Planı'nda; Komşu ülkelerde başlamış bulunan çeşitli inşaat girişimleri için Türkiye, Amerika ve Avrupa ülkelerine göre taşımacılık açısından daha avantajlı bir konuma sahiptir. Bu durumun, standart yapı elemanları, bina içi dekorasyon ve mobilya malzemeleri için önemli pazar oluşturduğu belirtilmiştir.

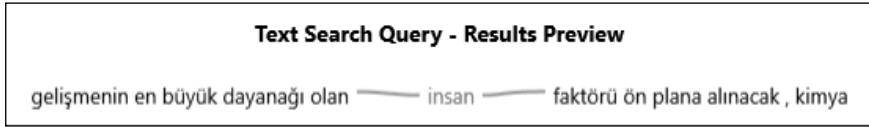
Beşinci Kalkınma Planı'nda; Hammadde ve sanayi ilişkilerinin düzenlenmesi, mevcutta bulunan tesislerdeki kapasite, teknolojik eksiklerinin tamamlanması ve entegre edilmesiyle birlikte bu sektördeki kalite, standart ve maliyet gibi sorunların çözüleceği belirtilmiştir.

Tema 7. Kimya, petro-kimya sanayisi üzerinden yapılan içerik analizindeki sonuçlara göre öne çıkan kavramlar; araştırma, insan faktörü, teknoloji, araştırma geliştirme birimleri'dir.

Birinci Kalkınma Planı'nda; Makine ve kimya endüstrisi kurumu 1950'de kurulduğu için, Kimya sanayisinin çok gelişmemiş olup henüz küçük tesisler halinde olduğu belirtilmiştir.

İkinci Kalkınma Planı'nda; Kimya sanayinin gelişmesi ve ihtiyaç duyulan insan faktörü ön plana çıkmaktadır.

Şekil 4. İkinci Kalkınma Planı kimya sanayii gelişmesinde insan faktörü ağaç diyagramı.

Üçüncü Kalkınma Planı'nda; Yurtiçi talebin yerli üretim ile karşılanabilmesi amaçlanmaktadır. Kalite kontrolü ile standart mal üretimini sağlama çalışmalarında Türk Standartları Enstitüsüne öncelik verilmiştir. Yeni yatırım ve genişlemelerde, sektörün emek yoğun özelliklerini değiştirmeden, yeni ve ileri düzeyde teknolojilerin uygulanarak seçilmesi hedeflenmiştir.

Dördüncü Kalkınma Planı'nda; Kimya sektöründeki en büyük sorunlarından biri önceden planlanmış olan üretim komplekslerinin oluşturulamamasıdır. Aynı zamanda; teknoloji sorunları, teknik bilgi, araştırma-geliştirme çalışmalarının yetersizliği, sektörün gelişmesi ve ihracatta önemli adımlar atılamamasının önemli nedenleridir. Bu nedenle kimya ile ilgili tüm kuruluşlarda kimya sanayisini geliştirmek, yeni teknoloji seçiminde yerel hammadde olanakları ve mevcut koşullara uyumlu kararlar verebilecek ve bu süreç için gerekli olan çalışmaları yapabilecek araştırma birimlerinin oluşturulması ve geliştirilmesi hedeflenmiştir. En önemli sorun; teknoloji seçimi, değişen teknolojinin takip edilebilmesi-uyumlu hale gelinebilmesi, üretim için gerekli olan hammaddelerin uygun kalite ve yeterlilikte sağlanabilmesidir. Bu sektörün dış pazarlarda yer alabilmesi ve rekabet edebilmesi için kalite ve maliyetinin belli bir düzeye ulaşabilmiş olması gerekmektedir.

Beşinci Kalkınma Planı'nda; araştırma-geliştirme yönünün güçlendirilmesi ve kendi teknolojisini üretebilir hale gelmesi planlanmıştır.

Tema 8. Çini ve seramik sanayisi üzerinden yapılan içerik analizindeki sonuçlara göre öne çıkan kavramlar; dörtgen çini, karo fayans, hammadde, üretim, talep, yer döşemesi ve duvar döşemesidir.

Birinci Kalkınma Planı'nda; Dörtgen biçimdeki çini ihtiyacının ithalatla karşılandığı, 1958 yılında dörtgen çini üretimine başlandığı, 1960 yılında üretim kapasitesinin kısmen arttığı, 1964 yılında ise ihtiyacın sadece bir bölümünü karşılayabilen bir üretim yapabildiği belirtilmiştir.

İkinci Kalkınma Planı'nda; 1967-1972 sanayi ürünleri ihracat hedefleri içinde; çimento sanayi, cam-seramik sanayi yer almaktadır. İmalat sanayisinde üretim ve katma değer hedefleri içinde; pişmiş kilden gereçler, seramik, çimento, cam, çimentodan gereçler, demir-çelik, demirden başka metaller yer almaktadır. Ancak; teknolojik yetersizlik, kaliteli üretim için gerekli hammaddenin hem nitelik hem de nicelik olarak temin edilebilmesi de önemli sorunlardır.

Üçüncü Kalkınma Planı'nda; 1962 yılında karo fayans tüketiminin %10'u ithalatla karşılanırken, 1965 yılından bu yana tamamının iç üretimle karşılandığı belirtilmektedir. 1966 yılında karo seramik üretimine başlanmıştır. Ancak, karo seramik daha önce inşaat sektöründe bilinmeyen, alışılmamış bir ürün olması, fiyat ve rakip malların varlığı dolayısıyla ilgi görmemiştir.

Dördüncü Kalkınma Planı'nda; Pişmiş kil ve seramik sanayisinde, ürün kalitesinin arttırılabilmesi, teknolojiye bağlı sorunların çözülebilmesi ve işgücünün uzmanlaşması için, ilgili olan kamu kurumuna bağlı bir «Araştırma Birimi» kurulması planlanmıştır. Duvar ve yer döşemelerine olan yurtiçi talep, plan tahminlerinin ve sektör ortalamasının üzerinde olmuştur. Oluşan talep ağırlıklı olarak; inşaat sektöründeki gelişme hızı ve üretilen konutun niteliğine bağlıdır.

Beşinci Kalkınma Planı'nda; Artan ve çeşitlenen inşaat yatırımları ile birlikte yer ve duvar döşemelerinde oluşan yurtiçi talep ve ihracatın artarak devam edeceği belirtilmektedir. Bu amaçla; mevcut kapasiteyi ve ürün kalitesini arttırabilmek için yenileme, geliştirme ve genişleme yatırımlarının teşvik edilmesi planlanmıştır.

Tema 9. Demir çelik sanayisi üzerinden yapılan içerik analizindeki sonuçlara göre öne çıkan kavramlar; üretim, maliyet, plan, plan hedefleri, ekonomik verimlilik, ekonomik gelişme, uygun fiyat, uygun kalite'dir.

Birinci Kalkınma Planı'nda; Ülkenin bulunduğu koşullar içinde ilk tahminler ve üretim hedefleri içinde çimento ve demir çelik yer almaktadır. Kamu girişimlerinin kendi kaynaklarından finansman imkanını göstermiş sektörler içinde; demir çelik ve çimento sanayi yer almaktadır.

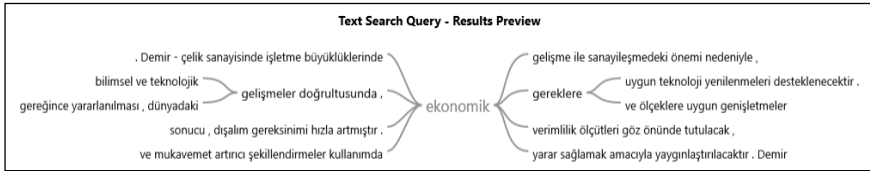
İkinci Kalkınma Planı'nda; Türkiye'de bulunan demir-çelik sanayi kuruluşları arasında sektörün düzenli olarak gelişmesi için gerekli olan; teknik ve ekonomik araştırmaların yapılması, koordinasyon sağlanması, standart ve yayın

gibi faaliyetlerin yapılması ve yürütülebilmesi, istatistik bilgilerin toplanması ve erişilebilmesi için özel ve kamu işbirliği ile Demir-Çelik Birliğinin kurulması planlanmıştır.

Üçüncü Kalkınma Planı'nda; Demir-çelik, çimento ve elektrik üretimi sanayileşmenin ve medeniyetin başlıca göstergelerinden olduğu belirtilmiştir. Teknolojik gelişmeler ağırlıklı olarak ara malları sanayilerinden; kağıt-basım, çimento, demir-çelik, demir dışı metallerde olmuştur. Çeliğin, sanayinin başlıca girdisini oluşturması nedeni ile sanayi ile demir-çelik sektörü arasında çok güçlü bir ilişki vardır. Bu sektördeki gelişmeler sanayileşme davranışını doğrudan etkileyeceği için hedeflenen sanayileşme doğrultusunda demir-çelik sektörünün de gelişmesi gerekmektedir/beklenmektedir. Ancak yakın gelecekte inşaatla kullanılan ürünlerin kalite ve dayanıklılığının artırılması gerekliliği de belirtilmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklığın gerektirdiği şartlara uygunluğu sağlayabilecek şekilde ana plan yapılması kararlaştırılmıştır. Bu plan; üretim, verimlilik ve teknoloji hedeflerine bağlı dinamik bir yaklaşıma sahip olacaktır.

Dördüncü Kalkınma Planı'nda; Yüksek teknolojiye dayalı bütünleşmiş tesislerin kurulması ve dünyadaki gelişmeler doğrultusunda, ekonomik gereklere uygun teknoloji yenilenmelerinin destekleneceği belirtilmektedir. Demir-çelik sanayisi ekonomik gelişme ve sanayileşmede büyük öneme sahiptir. Bu nedenle bu sanayinin kendini sürekli yenileyebilir, geliştirebilir ve sürdürülebilir özellikte olması gerekmektedir. Bu amaçla sanayinin öncelikle teknoloji ve hammadde bakımından dışa olan bağımlılığını azaltabilecek uygulamalara ağırlık verilmesi planlanmıştır. İleri teknolojiye sahip tesislerin kurulması, ürün dayanıklılığının artırılması, kalitenin iyileştirilmesi, eğitim programlarının oluşturulması, bilimsel çalışma ve araştırmacılığın özendirilmesi hedefleri içinde yer almaktadır. Demir-çelik ile ilgili ekonomik önlemler, ekonomik verimlilik, gelişme kavramları öne çıkmaktadır.

Şekil 5. Dördüncü Kalkınma Planı ekonomik verimlilik gelişme ağaç diyagramı.

Beşinci Kalkınma Planı'nda; Demir-çelik sektörünün ekonomik gelişmedeki rolü nedeni ile rekabet edebilir, dünyadaki gelişim ve değişimlere uyum sağlayabilecek, uygun kalite, miktar ve fiyatta üretim yapabilen bir seviyeye getirilebilmesi temel politikadır. Bu amaçla; verimliliği, ürün kalitesini arttıran, enerji etkin yatırımların teşvik edileceği belirtilmiştir.

Tema 10. Küçük sanayi ve el sanatları üzerinden yapılan içerik analizindeki sonuçlara göre öne çıkan kavramlar;

Birinci Kalkınma Planı'nda; El sanatları ve küçük sanayinin yeri sanayimizde açıkça belirtilmemiş, içeriği ve üretim imkanları için gerekli olan araştırmalar ve sayımlar yapılmamıştır. Teknik bilgiler genellikle geleneksel bilgiye ve görgüye dayanmaktadır. Küçük sanayi çoğu zaman ithal sıkıntısı çekilen malları imal etmektedir. İmalatlar nitelikleri bakımından standartlara uygun olmadığı gibi herhangi bir kalite kontrolü de yapılamamaktadır. İmalat sanayiinin, yüzde 80-99'u küçük sanayi karakterindedir. Bu işyerleri içinde inşaat sektörünü ilgilendiren tanımlı iş olarak; taş, toprak ve cam sanayi yer almaktadır.

İkinci Kalkınma Planı'nda; Bu işletmelerin sanayileşme hareketleriyle orantılı olarak; standardizasyon, sertifikasyon, kalite kontrol, mesleki ve teknik eğitim eksikliği ve üretim yöntemleri önemli problemler olarak belirtilmiştir. El sanatlarının gelişmesinin teşvik edilmesi de planlanmıştır. Bu çalışmaların programlanması, yürütülmesi için Milletlerarası kuruluşların teknik yardım projelerinden yararlanması, enstitü oluşturulması, teknik ve mesleki eğitim programlanması, çıraklık sisteminin düzenlenmesi planlanmıştır. El sanatları içinde yer alan işyeri dağılımına bakıldığında; doğramacı, mobilyacı, mermerci, tuğlacı, taşçı, seramik-çinici yer almaktadır.

Üçüncü Kalkınma Planı'nda; Küçük sanayi ve el sanatlarının uzun dönem gelişimi için içeriklerine göre bu sektör yedi grup altında toplanmıştır.

Dördüncü Kalkınma Planı'nda; El sanatlarının ulusal, geleneksel değer ve özelliklerini ortaya çıkarmak ve yaşatabilmek amacıyla tüm yurdu kapsayan bir envanter çalışması yapılması hedeflenmiştir. Ayrıca küçük sanayi ve el sanatlarının hem yurt içi hem de yurt dışında pazarlanmasına destek olmak üzere planlamalar yapılması da amaçlanmıştır.

Beşinci Kalkınma Planı'nda; Esnaf, sanatkâr ve hizmet, küçük sanayi ve el sanatları sektöründe önemli üretim ve sosyal açıdan güvenilir istikrar unsuru olarak ifade edilmiştir. Ülkede bulunan tüm esnaf ve sanatkarların, «Esnaf ve Sanatkâr Sicili» kapsamına dahil edilmesi, Küçük sanayinin, büyük ve orta sanayinin yan hizmetlerinde etkili bir rol oynayabilmesi için gerekli teşvik politikalarının uygulanması, küçük sanayide kaliteli mallar üretilmesi ve bunun kontrolünün sağlanması amacıyla gerekli olan organizasyonların sağlanması, küçük sanayi sitelerinin kurulması ve bu sanayi sitelerinde teknik eğitim ve işbaşı eğitiminin birlikte yürütülebileceği bir sistem oluşturulması planlanmıştır.

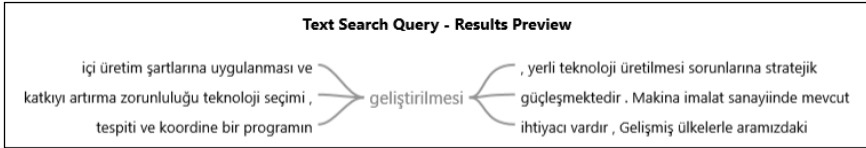
Tema 11. Elektriksiz makine imalat sanayisi üzerinden yapılan içerik analizindeki sonuçlara göre öne çıkan kavramlar; imal edilebilme, sipariş, kalifiye işgücü, teknoloji geliştirme, araştırma, teknoloji üretme'dir.

Birinci Kalkınma Planı'nda; makine imal sanayi kapasitesi içinde inşaat sektörünü ilgilendiren makineler; betoniyer, briket makineleri, kiremit makinesi, tuğla makinesi yapımı görülmektedir.

İkinci Kalkınma Planı'nda; Bu plan döneminde makina imalat sektöründe talebin yaklaşık olarak yüzde 65'inin ithalatla karşılandığı belirtilmiştir. Bu sektöre yeterince yatırım çekilememektedir. Bunun en temel nedeni kurulacak olan üretim üniteleri için yüksek finansman, gelişmiş teknoloji, nitelikli işgücü gerekmesi ve standart mal gurupları içinde talebin belirli bir düzeyde olmamasıdır. Ayrıca; kamu sektörünün yeterince gerçekleştirme gücüne sahip olmaması, yurt içi kaynaklarda hammadde kalitesinin homojen olmaması nedeni ile üretimde teknolojik güçlükler oluşturması, yeterli sayıda kalifiye işgücünün olmaması, mevcut tesislerde verimli kapasite kullanım planının yapılamaması, proje, kalite, kontrol gibi mühendislik hizmetlerinin olmaması gibi nedenlerle genellikle verim ve kalite standardın altında olması, pazar araştırması, fizibilite, proje hazırlama ve etüt kavramlarının anlaşılabilmesi ve yapılamaması şeklinde belirtilmiştir.

Üçüncü Kalkınma Planı'nda; Bu planda Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar, sanayileşmede büyük bir hamleyi gerektirdiği için makine imalat sanayi sektörünün gelişme sorununun hayati bir nitelik kazandığı belirtilmektedir. Sektörün uzun dönemli gelişmesinde; hammadde ve teknoloji en önemli sorunlardır. Gelişmiş ülkelerle aramızdaki teknoloji açığı gitgide büyümektedir. Yatırım malı üreten sanayi kollarının kurulmasının gecikmesi ile teknolojik sorunların çoğaldığı, dışardan alınan teknolojilerin gelişmişlik, ilerilik niteliğinin arttığı, bu nedenle de bu teknolojilere uygun şartların oluşturulmasının güçleştiği belirtilmiştir. Bu planda teknoloji ve geliştirilmesi kavramları öne çıkmaktadır.

Şekil 6. Üçüncü Kalkınma Planı geliştirme ağaç diyagramı.

Dördüncü Kalkınma Planı'nda; Bu sanayi dalında yeni teknolojilerin kolaylıkla izlenebileceği bir ortam büyük önem taşımaktadır. Yıgınsal üretilen mallar üreten işletmeler genellikle; lisans, patent gibi yollarla yabancı teknoloji kullanmakta, herhangi bir araştırma-geliştirme faaliyeti içinde bulunmamakta, teknoloji üretme, yeni üretim yöntemi geliştirme ya da yeni model tasarlama çabaları gösterilmemektedir. Teknoloji satın alma gücü bulunmayan işletmeler, kopya ve taklit yolu ile herhangi bir araştırmaya dayalı olmayan kendi geliştirdikleri modelleri kullanarak üretim yapmaktadır.

Beşinci Kalkınma Planı'nda; Bu planda diğer sektörlerin makine-teçhizat taleplerinin/üretimin uygun kalite ve fiyatta yapılması, sektörün ihracatta geliştirilmesi, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin teşvik edilerek bilgi-yoğun ürünlerin üretiminin sağlanması, tesislerin verimlilik ilkelerine göre çalışmalarına ağırlık verilmesi hedeflenmiştir.

Tartışma

Erken Cumhuriyet ile geç 1980'li yıllar arasında yapı malzemesi sektörünün davranışını ülkenin bulunduğu koşullar dahilinde değerlendirmek mümkündür. Beş kalkınma planı süreci içinde (Tablo 3) belli yapı malzemeleri için yatırım ve genişleme kararları verilmiştir: doğrudan inşaat üretimine kaynak olan malzemeler; çimento, demir-çelik, cam, tuğla-kiremit, seramik, orman sanayi. Dolaylı olarak kaynak olan malzeme ve sektörler ise; plastik, kimya, Petro-kimya, madencilik, elektriksiz makine imalatı şeklinde yer almıştır.

Ülkenin içinde bulunduğu sanayileşme sürecinde; insan gücü, hammaddenin işletilmesi, teknik ve teknolojik yeterlilik, gerekli bilimsel ortam gibi konular, farkında olunan iyileştirilmeye çalışılan, ancak yeterli bir düzeye getirilemeyen temel sorunlar olarak ifade edilmiştir. Diğer taraftan birbiri ile ilişkili olarak; düşük ürün kalitesi, standartlaşma, kalite kontrol, yüksek maliyet konuları da ikincil olarak ifade edilen sorunlardır. Bunun bir diğer aşaması da inşaat sektörü üzerinden bir örnek ile açıklanırsa; yapım gücü yetersizliğine, düşük kalitede inşaat yapımına sebep olmaktadır. Düşük kaliteli malzeme ve sistem ile üretilen yapıların servis ömrü daha kısadır.

Kalkınma planlarında da ifade edildiği gibi konut planlamasında yeterli yaşam koşullarına sahip olmayan konutlar için yeni imar edilen ülkede yıkıp-yeniden yapma döngüsü başlamıştır. Bu döngü günümüze kadar devam etmiş, yıkıp-yeniden yapma davranışı da inşaat üretiminde alışkanlık/gelenek haline dönüşmüştür. Erken Cumhuriyet ile yapı malzemesi üretim yaklaşımına baktığımızda daha önce de ifade edildiği gibi yerel kaynak ve geleneksel yöntemlere dayalı olan malzeme ve sistem kullanımı çok hızlı bir şekilde özellikle kentlerde kaybolmuştur. Ülkenin en büyük ihtiyacı yıllara ve yapı türüne göre değişse de "hızlı ve çok sayıda yapı üretebilmek" olduğu için yeni bir malzeme ve yapı sistemini geliştirebilecek üretim ortamı oluşmamıştır. Kısaca ülkenin kendi gereklilikleri hatta gelenekleri içinden bir malzeme gelişmemiştir. Bu süreçte çimento hızlı yapım sürecine olanak vermesi nedeni ile çok ilgi görmüştür. Bu ilgi ile çimento üretimi her zaman yapı malzemesi yatırım kararlarında ilk sırada yer almıştır. Gereklilikler içinde gelişmemiş ve herhangi bir düşünce, planlama barındırmadan neredeyse günü kurtarmak için malzeme seçimi yapıldığı gözlenmektedir. Çimento ve bu malzemeye dayalı betonarme sistem, ülkenin bugüne kadar en çok tercih ettiği/ ya da tercih edilmek durumunda bırakıldığı malzeme ve sistem olmuştur.

Tablo 3. Erken Cumhuriyet Dönemi – Geç 1980’li yıllar arasında yapı malzemesi sektörü gelişimi.

Dönem aralığı	İktisadi rejim ve Kalkınma/büyüme stratejisi	Yapı malzemesi üretimi	Teknolojik gelişmeler
1923-1929	Liberalizm- devlet destekli özel sermaye teşviki	Yeni Yapıcılık Sanatı akımıyla birlikte talep edilen malzemeler; çimento, cam, demir ve tuğla/kiremit. Yapı malzemesi üretimi ihtiyacın sadece üçte birini karşılayacak nitelikte; tuğla, çimento ve kereste gibi fabrikalarıyla sınırlı. 1926 yılında Demir çelik sanayinin kurulmasına ilişkin kanun, İstanbul’da inşaat demiri üreten ilk haddehanenin açılması.	İthalata dayalı tedarik, ilkel üretim yöntemi yaygın. Kırsalda geleneksel malzeme kullanımı etkin. Belli bir standart söz konusu değil, düşük kalite, teknik yetersizlik, düşük kapasite.
1934-1939	Devletçilik-Ulusal sermayeye dayalı-ulusal iş birliği ve planlamaya dayalı korumacı, devletçi sanayileşme	Birinci beş yıllık sanayi planı sonucu ilk devlet yatırımı olan Sivas Çimento Fabrikası ve yeni çimento fabrikalarının açılması, 1939 yılı ilk kez Karabük’te demir- çelik fabrikası, 1935 yılı ilk şişe-cam fabrikası (pencere camı üretimi 1960’lı yıllarda üretilmeye başladı.). Tuğla, kiremit, kereste üretiminde nitelik, standart ve kapasite düşük.	İthalata dayalı tedarik ve ilkel üretim yöntemi yaygın. Belli bir standart söz konusu değil. Düşük kalite, teknik yetersizlik, düşük kapasite.
1940-1945	Devletçilik-Ulusal sermayeye dayalı-ulusal iş birliği ve planlamaya dayalı devletçi sanayileşme	Yapı malzemelerinde standart yetersizliği, tuğla üretiminde şikayetlere bağlı olarak Tuğla Norm Nizamnamesi, İmar hareketlerinde plansız büyüme ve betonarme sistemlere bağlı kalınması ile çimentoya olan yüksek talep. Yapı malzemeleri yatırım kararlarında çimento önceliği.	Malzeme üretiminde kalite ve standartlaşma için düzenlemeler var. Düşük kalite, düşük kapasite, teknik yetersizlik yaygın. İthalata dayalı tedarik devam etmekte, ilkel biçimde üretim sistemleri yaygın.
1946-1953	Devletçilik; Ulusal sermayeye dayalı-ulusal iş birliği. Küresel ekonomilere eklemlenme denemeleri.	Çimento buhranı ile çimento satışının valilik ve kaymakamlıklara bağlanması. 1948 Sümerbank Filyos Ateş Tuğlası Fabrikası.	Tarım ağırlıklı yatırımın desteklenmesi. Sanayi yatırımlarında yavaşlama, belli sektörlerle ağırlık verilmesi. Teknoloji transferi söz konusu. Teknoloji seçiminde yetersizlik ve tekrarlar var.
1954-1961	Karma ekonomi, plansız kalkınma, geleneksel ithalat ve dış ticarete kontrol. Geleneksel ve ithalat kambiyo denetimi	Sanayileşme hızının artması. Gerekli ve yeterli düzeyde standartların oluşmaması. 1961 Çayırova fabrikası ile ilk pencere camı üretimi.	Montaj sanayisi öncelikli. Teknoloji transferi yaygın, teknoloji teşvik araştırma geliştirme çabaları var. Teknoloji seçimi ve uyarlanması, nitelikli insan gücü sorunu.
1962-1979	Karma, müdahaleci ekonomi ve Planlı kalkınma dönemine geçiş, kamu yatırımları ile devlet işletmeciliği ön planda. İthal ikameci içe dönük sanayileşme. Dışa bağımlı genişleme.	Çimentonun ihraç edilmesi. Çimento ile ilgili küçük işletmelerin genişletilmesi yeni fabrikalar kurulması. Cam, seramik, tuğla, kiremit sanayilerinde kapasite artırımı, standartlara yavaştan uyum.	Teknoloji transferi yaygın, ihracat söz konusu, Yapı araştırma endüstrisi, nitelikli eleman yetiştirme çalışmaları, Üniversite sanayi iş birlikleri. Teknoloji seçimi ve uyarlanması, nitelikli insan gücü sorunu.
1980-1988	Neoliberalizm, serbestleşme ve özelleşme	Yeni çimento fabrikalarının kurulması. Uluslararası standartlara uyum çalışmaları. Mevcut yapı malzemeleri üretim tesislerinde artış	Türk Bilim Politikası, TSE tarafından belirlenecek olan standartlara uygun malzeme üretimi. Teknoloji üretimi, adaptasyonu, gerekli bilim ortamı sorunu.

Tuğla, seramik ve cam, bu coğrafyanın geleneklerinde zaten var olan malzemelerdir. Seramik ve cam, Osmanlı döneminde de zanaat/sanat bağlamı içinde bilinmesine rağmen, bu malzemelerin inşaat sektöründe ülke koşullarında endüstriyel olarak üretimi 1960 yıllar ve sonrasıdır.

Malzemeler genellikle aynı süreç ve ortamın sonuçlarına sahiptir. Aralarında öncelik ve gelişme hızları açısından farklılıklar vardır. Örneğin çimento sektörü ile plastik, kimya gibi sektörler aynı şekilde gelişmemiştir. Malzemeler arasında zamansal açıdan gelişme hızlarını belirlemekten ziyade yapı malzemesi sektörünün tamamı için, Kalkınma planlarında aynı sorunların tekrar tekrar ifade edilmesi nedeni ile genel olarak belirtilen kavramlara ilişkin sorunlar belirlenmiştir.

Malzemelerin kendi aralarındaki gelişme hızlarının farklı zamanlarda olması da aslında talep, malzemenin bilinirliği, üretim ortamı ile ilgilidir. Plastik, kimya, Petro-kimya sanayileri, sanayileşmiş ülkelerde çok uzun yıllar önce üretim ve gelişme ortamı bulmuş o toplumların kendi ihtiyaçları dahilinde gelişmiştir. Bu gelişimin geç olmasının nedeni; öncelikle farkında olmamamız, bu malzemelere dair fikrimizin olmaması, kullanıldığında nasıl kolaylıklar sağlayabileceğinin bilinmemesidir. Bu konu yine eğitim düzeyi, teknik yeterlilik ve belli bir bilimsel ortama dayanmaktadır.

Bu nedenle temalarda amaçlanan; Kalkınma Planlarında yer alan, inşaat üretimine doğrudan ve dolaylı olarak katkıda bulunan yapı malzemelerini; yatırım, üretim, kapasite, kalite, standart, teknik ve teknoloji açısından değerlendirilmiştir.

Kalkınma planlarında yeni malzeme geliştirilmesi konusunda herhangi bir yaklaşım gözlenmemiştir. Aynı malzemelerin fabrika sayısı arttırılarak yeterli kapasite sağlanmaya çalışılmıştır.

Ürün kalitesi, üretim kapasitesi, ürün denetimi, standartlar ve uygunluğu, üretim teknolojisi, verimlilik, kapasite, maliyet, teknik eleman, teknoloji seçimi konuları belirtilen malzemeler için farklı ölçeklerde sorun içermektedir.

Ayrıca o dönem koşulları içinde hammaddelerin öncelikle rezerv açısından tam olarak bilinirliği söz konusu değildir. Hammadde rezerv durumu, niteliği, analiz edilmesi, işleme teknikleri, atık oluşturmada tasarruflu üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, ifade edilen ancak pek ilerleme sağlanamayan sorunlar olarak belirtilmiştir.

Düşük teknoloji ve üretim kalitesi belirtilen tüm malzemeler için ifade edilen geliştirilmesi gereken önemli sorunlardır. Belli standartlarda ürün elde edilemediği, dış pazarda rekabet edebilecek seviyede olmadığı belirtilmektedir. Ürün kalitesinin düşük olması, iç pazarda da inşaat kalitesini düşürmektedir. Bu nedenle servis ömrü kısa olan yapı miktarı artmaktadır. Dayanıklı malzeme ve dayanıklı sistem geliştirilmesi gerekmektedir.

Malzemelerin ağırlıklı olarak, fabrika sayısı arttırılarak, kapasite sorunu çözülmeye, ülkenin her yerine dağıtım imkânı kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Mevcut teknoloji ile fabrika sayısı arttırılmaktadır. Yeni fabrikalar için teknoloji geliştirilmesi genellikle söz konusu değildir. Üretici tarafında teknoloji takip ve yeni teknoloji geliştirme birimleri ve bunu yapabilecek nitelikte insan gücü de ifade edilen problemlerdendir.

Ürün kalitesi ile ilgili problemler olduğu gibi ürün fiyatı ile ilgili de problemler vardır. Aynı malzeme iç pazarda farklı fiyatlarda yer alabilmektedir. Bu konu da çeşitli kuruluşlar ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak, ürünler dış pazarda hep kalite hem de fiyatı ile rekabet edebilecek düzeyde değildir.

Gelenek ve kültüre bağlı olarak bu coğrafyanın mirası olan çeşitli zanaat ve el sanatlarının tespit edilmesi, öğretinin aktarılması ve yaşatılması için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ancak süreç içinde bu konuda da amaçlanan yeterli düzeyde gelişme sağlanamamıştır.

Sonuç

Erken Cumhuriyet ile birlikte yenilenme süreci yoğun ve farklı bir mimari üretim dönemini ifade etmektedir. Ancak, bu yoğunluğu belli bir planlama içinde yürütebilecek nitelik ve kapasitede kurum, kadro, teknik eleman, yapı malzemesi, teknik yeterlilik söz konusu değildir. Hem teknik hem de malzeme anlamında dışardan desteklenen bir üretim şekli hakimdir.

Mücadele ve geleneksel malzemelere dayalı ustalık zanaat gerektiren iş kollarına sahip insanların göç etmek durumunda kalması, bu geleneğin yeterince aktarılamamış olması ile ustalık gerektiren iş kollarında azalma, nitelikli eleman yetersizliği, doğal malzeme kullanımında sıkıntılara ve talep azalmasına neden olmuştur.

Ülkenin görünürlüğünü ifade eden devlet kurumlarının inşa edilmesi, savaş sonrası birçok yerleşimin yeniden imar edilmesi, ihtiyaç duyulan üretim tesislerinin inşası gibi farklı ölçek ve türde yapılanma faaliyetleri oldukça aktiftir.

Sanayileşme hareketleri ile farklı yapı türlerinin; fabrika, fabrika yerleşkesi, işçi lojmanları, sosyal tesisleri gibi oluşması, özellikle demiryolu ulaşım akslarının artması ile nüfus hareketliliğinin kolaylaşması kentlerin yapılaşma davranışını değiştirmiştir. Birbiri ile etkileşimli olan bu değişimlerin hızı birbiri ile uyumlu olmadığı için önemli problemler oluşmaya başlamıştır. Bu yapı türlerinin ölçek, biçim ve ilişki açısından yerleşimlerde yıkıcı değişim başlatması, yapıların üretiminde kullanılacak olan malzemelerin, yerel malzeme üretim yetersizliği ile ithal malzemelerin kullanılması, teknik eleman ve bilgi yetersizliği davranışı yaygındır.

Teknik bilgi, teknik eleman, yapım sistemi gibi birçok konuda destek alınabilmesi için yabancı mimarlar getirilmiştir. Avrupa'da gelişen ve değişen mimari

biçimlenme etkilerini Türkiye’de yabancı mimarlar aracılığı ile betonarmeye dayalı yeni yapılar inşa edilmeye başlanarak geleneksellikten uzaklaşmıştır. Bu durum “yeni yapıcılık sanatı” olarak ifade edilmiştir. Yeni yapıcılıkta çimento, demir, tuğla ve cam malzemeleri öne çıkmış ancak üretim yetersiz olduğu için bu dönemde gerekli yapı malzemesi ithal edilerek karşılanmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan ülkede üretilen malzemelerin düşük kalitede olması da ithal malzemeye olan talebi arttırmıştır. Bu süreç teknik bilgi ve yeni yapı sistemlerini öğrenme, uygulama açısından olumlu olmasına rağmen, ülkenin koşulları bu değişimi sağlayabilecek nitelikte olmadığı için yeni sistem ve malzemelere geçiş yüzeysel olmuştur.

1935 yılında şişecam fabrikası açılmıştır ancak pencere camı 1960'lara kadar ağırlık olarak Rusya'dan ithal edilmeye devam edilmiştir. Bu dönemde ülkede tuğla üretimleri ilkel tesislerde standartlara bağlı olmadan üretilmektedir. Bunun için 1940'ta tuğla norm nizamnamesi düzenlenmiştir. Ancak yine de istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. 1941 yılında uçak fabrikaları kurulmuştur. Bu ülkenin yenilenme, sanayileşme çabası içinde doğru bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, 1950 sonrası dış yardımların alınabilmesi için tarımın desteklenmesi, sanayideki gelişmenin bazı sektörlerde engellenmesi ile teknolojinin dışardan satın alındığı ağırlıklı olarak montaj sanayisinde gelişmelerin kaydedildiği gözlenmiştir. 1950'li yıllarda yeni yapıcılık sanatıyla birlikte artan çimento talebi çimento buhranını beraberinde getirmiştir.

Erken dönemde; Yapı malzemesi üretimi, çok gelişmemiş ağırlıklı olarak ilkel, kısıtlı koşullar içinde üretim ve uygulama alanı bulmuştur. Bu dönemde yaşanan plansız göçlerle birlikte gecekondulaşma ve ruhsatsız konutlar büyük bir sorun haline gelmiştir. İkinci Dünya savaşı sonrası gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin pazarı olma yaklaşımı ile ülke tarım ağırlıklı desteklenmiş ve sanayileşme çabalarına ara verilmek durumunda kalmıştır.

1960'lı yıllarda yapı malzemesi sanayisi çimento ve kısmen demir-çelik sektörleri dışında hala ilkel koşullara sahiptir. Yeterli düzeyde standartlaşma, kapasite, nitelikli insan gücü, teknik yeterlilik sağlanamamıştır. Malzeme üretim ve kullanımında yeni bir malzeme telaffuz edilmemiştir. Çimento iktidarını arttırarak kullanım alanını arttırmaya devam etmiştir.

Yeterli düzeyde olmasa da 1923 ve sonrasında kurulmuş olan sanayi tesisleri ile kırsal kent arasındaki nüfusun yer değiştirme gerekliliği ile özellikle 1950 ve sonrasında başlayan göç hareketi özellikle sanayileşme hızının aktif olduğu büyük şehirlerde göç mimarlığı başlamıştır. Göçün hızı, ihtiyaçları ve ekonomik yeterliliği aynı zamanda devletin bu nüfusu planlı bir alana yerleştirebilme koşulları uyumlu olmadığı için göç eden nüfusun kentte yayılma alanı kontrol edilememiştir. Bu hareketlilik sayıca çok yüksek olan; ruhsatsız, mühendislik hizmeti almamış, düşük kaliteli, ucuz malzemeli, “gecekondu” adı verilen yeni bir yapı türünü oluşturmuştur. Bu yapı türü kontrol edilemeyen bir hız ve ölçekte kentlerde hakimiyet kurmakla kalmamış, siyasi politikaların

da odağı olmuştur. Gecekondu tek başına; düşük maliyet ve düşük teknolojiyi ifade etmektedir. Ancak bu durum kar aracına dönüştürülmüştür. Bu yaklaşım gecekondu üretiminin destek almasına, ucuz yapı malzemesi üretiminin artmasına, düşük teknoloji ile inşa davranışının yerleşmesine neden olmuştur.

İnşaat sektörü, 1923 kuruluş tarihi ile planlı olmayan, acil çözüm bekleyen imar faaliyetleri içinde; sistemler geliştirebilecek tasarım, üretim ve bilim ortamına sahip olamamıştır. Ağırlıklı olarak gelişme değil genişleme davranışı göstermiştir.

Ülkenin her zaman gündeminde olan konut açığı problemi; ucuz konut, sosyal konut, halk konutu gibi kavramlar ile düşük teknolojili, ucuz malzemeli, düşük maliyetli üretim yaklaşımı ile çözülmeye çalışılmıştır. Üçüncü Kalkınma Planı ile birlikte kısa vadeli bu konut çözümü yaklaşımlarının oluşturduğu problemlerin de çözümü için; “yıkıp-yeniden inşa etme” davranışı gündeme gelmiş ve bu davranış günümüze kadar inşaat üretimine yerleşmiştir.

Bu yaklaşımlar inşaat sektöründe sürekli aynı malzemelerin yörüngesinde yapı üretme imkânı vermiştir. Üretici yeni bir teknoloji, yeni bir malzeme, yeni bir sistem geliştirme ihtiyacı duymamış, böyle bir talep ortamı da oluşmamıştır.

İncelenen ilk beş kalkınma planında yapı malzemelerinin doğrudan malzeme adı ile bir bölüm olarak yer aldığı, içeriğinde ağırlıklı olarak yatırım kararları, mevcut ve gelecek kapasite bilgileri yer aldığı gözlenmiştir. Dolaylı olarak; teknik yeterlilik, insan gücü, standartlaşma, rekabet edebilirlik, yüksek maliyet, teknoloji seçimi ve uyarlanması, teknoloji üretimi sorunları belirtilmektedir.

Yapı malzemesi sektörü belirtilen sanayileşme ortamı içinde; teknik yeterlilik, insan gücü, teknoloji gibi sorunlarla gelişmeye çalışmıştır. Bu durum malzeme üretim ortamını ifade etmektedir; malzemenin kalitesi, maliyeti, dayanıklılığı gibi. Ancak yeterli düzeye getirilememiştir.

Malzeme konusu üretim(fikir) ortamı, malzeme geliştirilmesi ile malzeme üretim teknik/teknolojisi konuları ayrı değerlendirilmesi gereken içeriklere sahiptir. Ülkenin geçirdiği süreç ve şartlar itibari ile yeni malzeme geliştirme ortamı oluşamamıştır. Malzemeler de bir proje gibi endüstrisi ile ithal edilmiştir.

Kaynakça

- Adnan, A. (1934). Yeni mimaride milli ve beynelmilel vasıflar. *Arkitekt Dergisi*, 32-10, 7, 331-334.
- Anonim. (1934). Haberler. *Arkitekt Dergisi*, 6(47), 190.
- Anonim. (1963). Birinci beş yıllık kalkınma planında inşaat sektörü. *Arkitekt Dergisi* - 01, 38, 42.

- Avcı, Ü., Kurtoğlu, M., & Seferoğlu, S. S. (2010). *Türkiye’de planlı kalkınma ve teknoloji politikaları*. Akademik Bilişim’10 - XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri. 465-474.
- Batur, A. (1998). 1925-1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. (209-234). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Bilgin, İ. (1998). Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyetin İmarı. *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* (255-272). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hayri, S. (2019). *Uluslararası sermaye ile etkileşim açısından türkiye’de üretken sermaye süreci: 1960-1980 dönemi*. (Yüksek Lisans) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., İstanbul.
- Kahraman, H. (2004). *Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kalkınma Planları; Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> Erişim tarihi: 06.05.2022
- Kocabaş, S. (2011). *TC Devleti Tarihi V, Menderes Dönemi DP İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol (1950-1960)*. Süleyman Kocabaş Kütüphanesi TC Devleti Tarihi Dizisi 5, Kayseri., 166.
- Mogalakwe, M. (2006). The use of documentary research methods in social research. *African Sociological Review*, 10(1), 221-230.
- Mortaş, A. (1948). Memleketimizde yapı ve mimari işleri. *Arkitekt Dergisi*, 1948-01-02, 39-41.
- Özer, İ. (2015). *Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat*. İstanbul: İskenderiye Kitap.
- Özgüven, Y., & Cantürk, E. (2019). Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde yapı malzemesi endüstrisi ve mimari üretim/kültür ortamı. *Megaron / Yıldız Technical University, Faculty of Architecture E-Journal*, 14(4), 507-520.
- Sayar, Z. (1954). Yapı malzemesi buhranı. *Arkitekt Dergisi*, 06-03, 51-56.
- Sayar, Z. (1976). Yapı sanayimiz geliyor. *Arkitekt Dergisi*, 01, 3-4.
- Selah, Z. (1934). Türkiye’de çimento bir lükstür. *Arkitekt Dergisi*, 155-156.
- Serter, G. (2018). *Türkiye’de 1980 Sonrası Neoliberal Dönemde İktidar Mekan İlişkisi ve Muhafazakar Kentin İnşası*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sey, Y. (1998). Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Mimarlık ve Yapı Üretimi. *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* (25-39). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Şenyapılı, T. (1998). Cumhuriyetin 75. Yılı Gecekonduunun 50. Yılı. *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. (301-316). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ. (2001). *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yücel, F. (2015). *Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşme Öyküsü*. Ankara: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı.
- Yıldız, M. (2017). 1945-1960 Dönemi Hazırlanan Yabancı Raporların Türk Sanayi Politikalarına Etkileri. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12/31, 303-318.